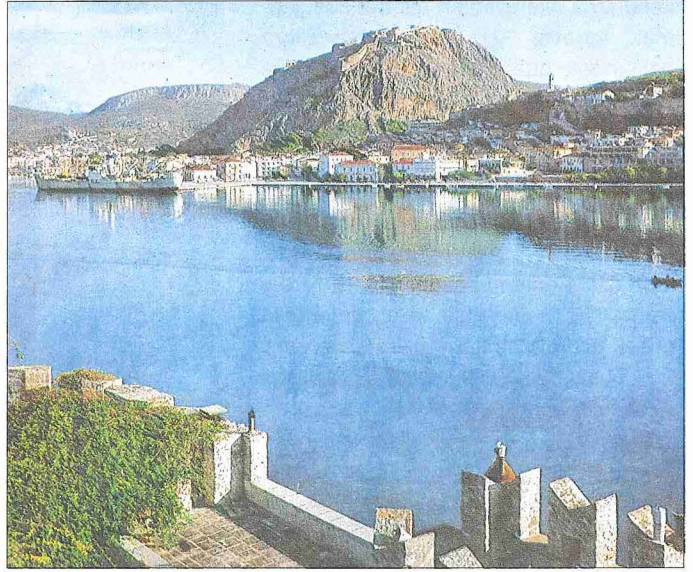

beş mahalle (Sultan Ahmed Han Camii mahallesi, Ali Paşa Camii mahallesi, Yukarı Mahalle, Meydân-ı Harîk mahallesi, Sahrınç mahallesi) ve Palamuda tepesi altında uzanan bir varoş ile 314'ü çok katlı, 117'si tek katlı, diğerleri çeşitli büyüklükte 1321 ev, elli bir oda, 509 dükkân, 350 mahzen, dört hamam, bir medrese, yirmi altı kilise, yirmi altı fırın, iki değirmen, beş salhane vardı (BA, TD, nr. 884, s. 1-28; TK, TD, nr. 24, vr. 13^a-14^a).

İkinci Osmanlı fethinden sonra Anabolu'daki bütün kilise ve özel ibadet-hanelerin camiye çevrilmesi emredildi. Bunun neticesinde daha o sıralarda Anabolu'daki cami ve mescid sayısı dokuza ulaştı. Bunlar Sultan Ahmed Camii, Vezîriâzam Şehid Ali Paşa Camii, Sahrınçbaşı Mescidi, Bayraklı Mescidi, Bayezidiye Mescidi, Elhâc Mustafa Efendi Mescidi, Elhâc Hüseyin Efendi Mescidi, Kastel-i Bahriyye Mescidi, Palamuda Kalesi Camii idi. Ayrıca Ali Paşa'nın kethüdâsı İbrâhim Ağa Mescidi ve Mektebi, Abdurrahman Ağa Mektebi, Selim Baba Türbesi, Halvetî ve Cerrâhî tekkeleri ve birçok çeşmenin bulunduğu da tesbit edilmiştir. Son derece müstahkem olan Anabolu Kalesi, 1720'de, yakınındaki Palamuda (Palamida) ve Kastel-i Bahriyye kaleleriyle birlikte toplam 1530 muhafıza sahipti. Bunların 760'ı Anabolu'da, 710'u Palamuda'da, 60'ı Kastel-i Bahriyye'de istihdam edilmişti.

Anabolu 1790 tarihine kadar Mora'da önemli bir idarî merkez vazifesini gördü, bu tarihten sonra ise korunmaya daha elverişli bir yer olan Tripoliça önem kazandı. 1823'te Yunan İhtilâli öncüle-

Bugünkü
Anabolu'dan
(Nauplia)
bir görünüş
(Ortada
Palamuda
tepesi,
altta kenarda
Kastel-i Bahriyye) -
Mora /
Yunanistan

rinden Kolokotranis tarafından işgal edildi ve ilk Yunan Millî Meclisi'nin toplandığı yer oldu. Ardından kısa bir müddet için yeni Yunan Devleti'nin başşehri haline geldi. Bu sırada şehirdeki müslüman halk katledildiği gibi tarihî eserler de tahribata uğradı. Bugün biri kilise, diğeri tiyatro, bir başkası da müze olarak kullanılan minaresiz üç cami ve bazı çeşmelerin tesbit edilebildiği Nauplia Yunanistan'ın önemli bir turizm merkezidir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 714, s. 324-330; nr. 884, s. 1-28; TK, TD, nr. 24, vr. 13^a-14^a; İdrîsî, *Géographie d'Édrisi* (nşr. Amédée Jaubert), Paris 1840, II, 125; Piri Reis, *Kitâb-ı Bahriye*, İstanbul 1935, s. 288; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, TSMK, Revan, nr. 1629, vr. 287^a; Evliya Çelebi, *Seyahat-nâme*, VIII, 360 vd.; Ulrich Wolfart, *Die Reisen des Evliya Çelebi durch die Morea*, München 1970, s. 174 vd.; F. Morosini, *Der Treflichen Halb-Insul Morea und derselben unter schiedlichen Provinzen alte und neue Beschreibung*, Nürnberg 1687, s. 294-298; G. Wheler, *A Journey through Greece*, London 1682, s. 294; Râşid, *Târih*, IV, 86-90; Silâhdar, *Târih*, II, 45; B. Brue, *Journal de la Campagne le Grand Vesir Ali pacha a faite en 1715 Pour la Conquête de la Morée* (nşr. A. Dumont), Paris 1870, s. 22-31; W. Gell, *Itinerary of Morea*, London 1817, s. 181; Pouqueville, *Voyage dans la Grèce*, Paris 1820-21, s. 167-168; M. Leake, *Travels in the Morea*, London 1830, II, 358; K. Andrews, *Castels of the Morea*, Princeton 1953, s. 90-105; E. Kirsten - W. Kraiker, *Griechenlandkunde, Ein Führer zu klassischen Stätten*, Heidelberg 1962, s. 350; M. Tayyib Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivindeki Vesikalar Külliyyatında Kanunî Sultan Süleyman Devri Belgeleri", *TTK Belgeleri*, 1/2 (1965), s. 121-128, 203-204; Nejat Göyünç, "XVIII. Yüzyılda Türk İdaresinde Nauplia (Anabolu) ve Yapıları", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, s. 461-485.

NEJAT GÖYÜNÇ

ANADOLU

Türkiye'nin
Asya kıtası üzerinde bulunan kesimi.

I. COĞRAFYA

II. TARİH

III. İDARİ, EKONOMİK ve KÜLTÜREL HAYAT

I. COĞRAFYA

Asya kıtasının batıya doğru uzantısını teşkil eden dikdörtgen biçimindeki 755.688 km²'lik bu yarımada, bütün Türkiye yüzeyinin % 97'sini oluşturur. Kuzeybatıda Marmara denizi ile Çanakkale ve İstanbul boğazları tarafından Avrupa'daki Trakya kesiminden ayrılan Anadolu kuzeyden Karadeniz, batıdan Ege denizi, güneyden de Akdeniz ile kuşatılır. Doğuda geniş, dağlık ve yüksek bir kütle ile Asya kıtasına bağlıdır. Doğubatı doğrultusunda uzunluğu 1600 kilometreye yaklaşır, kuzey - güney doğrultusunda ise en geniş yeri 650 kilometreyi biraz geçer; üç tarafını kuşatan kıyıların uzunluğu da yaklaşık 6000 kilometredir (5872 km.).

Günümüzde Türkiye'nin Asya kesimindeki topraklarına verilen Anadolu ismi, Ortaçağ'dan beri çeşitli büyüklükte birimler için kullanılmıştır. Bazan bir idarî bölge, bazan da memleket için kullanılan bu adın içine aldığı alan da zamanla değişikliğe uğrayarak doğuya ve güneydoğuya doğru genişlemiştir. Anadolu adı henüz yaygınlaşmadan önce, aşağı yukarı aynı alan içinde kalan bölgeler için Küçük Asya (Asia Minor) adı kullanılıyordu. Bu kavram zaman içinde sahasını

Anabolu'da bugün tiyatro olarak kullanılan bir cami

doğuya doğru genişletti. Asya adı önceleri sadece Ege denizine komşu bir alana verilirken sonradan kıtanın o dönemde bilinen bütün topraklarına yayılmış ve bu Büyük Asya'nın (Asia Major) önce yalnız Sakarya'ya, sonra da Kızılırmak'a kadar olan batı kesimine Küçük Asya denilmiştir (bk. ASYA). Daha sonraları ise bu ad Akdeniz ile Karadeniz arasında uzanan yarımada'nın tamamına verilmiştir. Ünlü Eskiçağ coğrafyacısı Strabon, Samsun ile Tarsus çayı ağzı arasında çekilecek bir çizgiyi yarımada'nın doğu sınırı olarak kabul etmekteydi. Roma dönemi öncesinde Anadolu kavramı henüz ortaya çıkmamış, yarımada'nın muhtelif kısımları Frigya, Lidya, Karya, Misya, Likya, Bitinya, Kapadokya gibi farklı adlarla anılmıştır. Bu isimler, eski Hitit çağından sonra, Roma egemenliği öncesinde Anadolu'da oturan ve menşeleri son derece karışık olan kavimlerin adlarından türetilmiştir. Roma hâkimiyeti döneminde yarımada için Aşağı Asya tabiri de kullanılmaya başlanmış, buna karşılık Asya'nın Anadolu yarımadası dışında kalan kesimlerine de Yukarı Asya adı verilmiştir. Anadolu kavramı ise Bizans döneminde ortaya çıkmıştır. Bu deyim, Bizanslılar'ın "güneşin doğduğu yer" anlamında kullandıkları Grekçe anatoli kelimesinden türemiştir. Bizans döneminde "thema" denilen idarî bölümlerin hiçbirinde Roma devrinin ve daha öncesinin bölge adları benimsenmemiş, Obseikon, Optimatom, Bukkelarion, Anatolikon gibi yeni adlar kullanılmıştır. Bunlardan Thema Anatolikon'a bu adın verilmesinde, topraklarının Bizans'a (Konstantinopolis) göre doğuda bulunması rol oynamıştı. Önceleri şimdiki İç Anadolu'nun batı kesimini meydana getiren Anatoli idarî bölgesi, VII. Konstantinos Porphyrogenetos döneminde (912-959) batıda Eskişehir civarından başlayarak güneyde Batı Toroslar'a ve Konya'ya kadar uzanıyordu. Bu idarî bölgenin adı sonradan batı kaynaklı eserlere Anatolia, Anatolie, Anatolien olarak geçti ve bazı kitaplarla haritalarda da bozulmaya uğrayarak Natolie şeklinde yer aldı. Eski Arapça eserlerde en-Natulus ve en-Natus adına rastlanmakla beraber Araplar ve genel olarak müslümanlar Anadolu'ya "Rûm (Roma) memleketi" demişlerdir. Anatolia kelimesi daha sonra Türkçe'nin ses uyumuna uydurularak Anadolu şeklini aldı ve bu biçimiyle dilimizin malı oldu.

Selçuklu Devleti Anadolu'da Bizans'ın yerini alınca, toprakları üzerinde idarî

bölgeler teşkil ederken, eski "thema"lardan farklı bir uygulama yaptı. Bunun sonucunda da Anadolu kelimesi idarî bir mefhum olmaktan çıktı ve coğrafi bir mefhum olarak yerleşti. Selçuklu Devleti'nin dağılmasından sonra XIV. yüzyılın ilk yarısında ülkeyi dolaşmış olan Arap seyyahı İbn Battûta, Küçük Asya yarımadasının ortabatı kesimine Anadolu demektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Anadolu, 1362'de Rumeli eyaletinin teşekkülünden sonra I. Bayezid devrinde merkezi Ankara olmak üzere bir beylerbeyilik halinde teşkilâtlandırıldı (1393). Fâtih zamanında ise eyalet merkezi Kütahya'ya taşındı. Anadolu eyaleti, Bizans dönemindeki Thema Anatolikon'un yerine az çok uymakla birlikte ondan daha büyük bir alanı kaplamakta idi. Nitekim Kızılırmak'ın denize döküldüğü yer ile Antalya körfezinin doğusunu birleştiren çizginin batısındaki bütün alanı kaplayan Anadolu eyaleti XVI. yüzyılın sonlarına kadar on yedi sancaktan, bu tarihten sonra ise on dört sancaktan oluşmakta idi. XIX. yüzyılın ikinci yarısında eyaletlerin yerini büyük vilâyetler aldı; böylelikle Anadolu kelimesi tekrar idarî bir bölüm adı olmaktan çıkarak coğrafi bir terim oldu. XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyılın başlarında yapılan neşriyatta Anadolu kelimesi Küçük Asya ile aynı anlamda kullanılarak doğu sınırı bazan Fırat nehri ile, bazan da Fırat ve Ceyhan nehirleri arasında yahut daha çok Trabzon'dan veya Çoruh nehri ağzından İskenderun körfezi arasına çekilen bir çizgi ile sınırlandırıldı. Cumhuriyet döneminde Anadolu kavramının içine aldığı alan biraz daha genişlemiştir. Bu dönemde Anadolu kavramı sadece yarımada kesiminin adı değil, bu yarımada'yı Asya kıtasına bağlayan geniş bir dağlık sahayı da içine alacak şekilde Türkiye'nin Asya kıtası üzerindeki bütün topraklarının adı olmuştur. 1941 yılında Ankara'da toplanan I. Türk Coğrafya Kongresi Türkiye'nin coğrafi bölgelerini tesbit ederken yedi coğrafi bölgeden üçünün adında anadolu kelimesini kullanmıştır: İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu. Ayrıca Ege bölgesini meydana getiren iki bölümden içeride kalanına da İçbatı Anadolu denir. Bunlardan başka Anadolu adının kullanıldığı coğrafi isimler de bulunmaktadır. Meselâ memleketimizin kuzey kenarı boyunca birkaç sıra halinde uzanan sıradağlara Kuzey Anadolu dağları adı verildiği gibi İstanbul şehrinin Boğaz'ın doğusunda kalan kesimlerine

Anadolu yakası denilmekte, ayrıca bu yakada Anadoluhisarı ve Anadolukavağı gibi semt adlarına, Boğaz'ın daha yukarı kesimlerinde de Anadolufeneri gibi köy adlarına rastlanmaktadır.

Kabaca dikdörtgen biçiminde olan Anadolu'nun belirli karakteri, yüksek ve yüzey şekillerinin çok çeşitli olmasıdır. Ortalama yüksekliği 1162 m. olan Anadolu'nun (Türkiye'nin ortalama yüksekliği 1131 m., Trakya'nınki 180 m.) başlıca dağ sıraları, yarımada'nın kuzey ve güney kenarı boyunca genel olarak doğu - batı doğrultusunda uzanan geniş yaylar çizerler. Bunlardan kuzeydekilere Kuzey Anadolu dağları, güneydekilere Toros dağları adı verilir. Bu kıyı dağlarını, yarımada'nın orta kesimlerinde bulunan İç Anadolu'nun geniş ve yüksek düzlükleri birbirinden ayırır. Kuzey Anadolu dağları ile Toroslar Anadolu'nun doğusuna doğru birbirlerine yaklaşır ve sıkışır; bu yüzden Doğu Anadolu genel olarak daha yüksek ve daha dağlık bir görünüştedir. Anadolu'da ana zemin en fazla bu bölgede yükseklik kazanarak Hakkâri yöresindeki Buzul dağında (eski adı Cilo) 4135 metreye erişir. Anadolu'da volkanik elemanların yığılmasıyla yükseklik kazanmış dağların en yükseği olan Büyük Ağı da (5137 m.) gene Doğu Anadolu bölgesindedir. Anadolu'nun kuzey ve güney kenarındaki dağlar da batıya doğru, İçbatı Anadolu eşiği adı verilen kesimde nisbeten birbirlerine yaklaşır, fakat Doğu Anadolu'daki dağların yüksekliği ve devamlılığı burada bulunmaz. Bu eşiğin ötesinde kıyıya paralel dağ sıraları görülmediği gibi doğu - batı doğrultulu dağ sıraları ile bunları birbirinden ayıran aynı doğrultudaki çukur alanlar Ege kıyısına dik biçimde sıralanır. Bu dağ sıraları dışında tek başına veya düz bir çizgi boyunca sıralanmış sönmüş volkanlar, çeşitli yükseklikteki plato düzlükleri, çoğu ırmak ağzlarında ve vadilerin genişleme alanlarında ortaya çıkan ovalar, Anadolu'nun yüzey şekillerine çeşitlilik katarlar.

Anadolu toprakları orta iklim kuşağı içinde ve bir geçiş alanı üzerinde yer alır. Yarımada'nın güneyinde Akdeniz kıyıları boyunca yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı olan Akdeniz iklimi hüküm sürer. Bu iklim tipinin biraz değişmiş şekli Ege ve Marmara kıyılarında devam eder. Buralarda yaz kuraklığı ve kış yağışları yine görülmekle birlikte Akdeniz'den farklı olarak kışlar da kendini belli eder. Karadeniz kıyılarında yaz kuraklıkları kaybolmuş her mevsimi ya-

ğışlı bir iklim tipi görülür. Karadeniz kıyısında yağışlar yer yer değişmekle birlikte, bu kıyılar ve özellikle buradaki dağların denize bakan yamaçları ülkenin en fazla yağış alan yöreleridir. Yarımada'nın iç kesimlerine girilince mevsimlik ve günlük sıcaklık farkları fazlaşır, yağışlar azalır, yani kara iklimi tipi belirir. Kışlar soğuk geçer ve soğukların sertliği artar; bazı yıllar termometrenin inanılması güç rakamlara kadar düştüğü dahi görülebilir (20 Ocak 1972'de Karaköse'de -45°,6 gibi).

Anadolu'da, yarımada'nın çevresindeki denizlere dökülen akarsular çoğunlukta olmakla birlikte Aras, Dicle ve Fırat gibi ülke sınırları dışındaki deniz ve göllere dökülen nehirler de bulunmaktadır. Ayrıca denizlere ulaşmayıp Anadolu içindeki kapalı havzalarda sona eren sular da vardır. Anadolu'da büyüklük, karakter ve menşe itibarıyla birbirinden farklı birçok göl yer almakta ve bunların belli yörelerde toplandıkları dikkati çekmektedir. Meselâ Marmara bölgesinin güney bölümü, Akdeniz bölgesinin iç kesiminde "Göller yöresi" denilen saha ve İç Anadolu'nun batı kesimi ile Doğu Anadolu göl bakımından oldukça zengindir. Buna karşılık Karadeniz bölgesi ile Güneydoğu Anadolu göl bakımından fakirdir. Göller arasında sadece üçünün yüzölçümü 500 km²'yi aşmaktadır: Van (3813 km²), Koçhisar veya Tuz gölü (1500 km²) ve Beyşehir gölü (656 km²). Anadolu'nun kıyı bölgeleri ormanların başlıca toplanma alanıdır. İç kesimler ise daha çok ilkbaharda yeşerip yaz ortalarında sararan otların hâkim olduğu step (bozkır) görünüşündedir. Yalnız Kars-Ardahan yaylası gibi yazları serin ve yağışlı geçen kesimlerde yeşilliklerini yaz sonuna kadar muhafaza eden çayır alanları yaygındır. Akdeniz, Ege ve Marmara kıyılarında orman seviyesinin altında kışın da yeşil kalan makiler görülür.

XIX. yüzyılın sonundaki **salnâme***-lerin verdikleri ve pek sağlam olmayan sonuçlara göre Anadolu'nun nüfusu 12.000.000'u biraz geçiyordu. 20 Ekim 1985'te yapılan son sayıma göre 50.664.458 olan Türkiye nüfusunun 45.552.402'si, yani % 90 kadar Anadolu'da yaşamakta ve bu durumda Anadolu'nun nüfus yoğunluğu km² başına 60 kişi olmaktadır. Yine aynı sayımın sonuçları, Anadolu'da nüfusu 100.000'in üzerine çıkan şehirlerin sayısını da otuz beş olarak vermektedir. Buna karşılık Cumhuriyet döneminde yapılan ilk nüfus sayı-

mı (1927) sadece İstanbul ve İzmir'in nüfuslarının 100.000 olduğunu göstermişti ve Ankara'nın nüfusu ise ancak 1935'te bu rakama ulaşabiliyordu. 1985 sayımına göre Türkiye'nin Anadolu bölümünde birinci şehir olarak 2.235.035 nüfusuyla Ankara gelmektedir. Türkiye'nin en büyük şehri olan İstanbul'un ise Anadolu toprakları üzerinde bulunan kesimi, 1.721.436 nüfusuyla Anadolu şehirleri arasında ikinci sırayı almaktadır. Üçüncü sırada gelen İzmir'in nüfusu da 1.5 milyona yaklaşır (1.489.772). Adana (777.554) ve Bursa (612.510) şehirlerinin nüfusları yarım milyonu geçmekte, Gaziantep (478.635) ve Konya'nın (439.181) nüfusları yarım milyona yaklaşmakta, Kayseri (373.937) ve Eskişehir'in (366.940) nüfusları ise 300.000'i aşmaktadır. Anadolu'da nüfusun en fazla yoğunluk kazandığı alanlar, yüzey şekillerinin elverişli, iklim bakımından da bol yağışlı ve kışları ılık olan yerleridir. Bu şartlar daha çok kıyı kesimlerinde gerçekleştiğinden nüfus yoğunluğu buralarda fazla, iç kesimlerde ise azdır. Kıyı bölgeleri arasında en fazla yoğunluk Karadeniz bölgesinde görülür. Bu bölgenin de bilhassa Doğu Karadeniz kıyıları Anadolu'nun en kalabalık köşelerinden biridir. Fakat kıyı şeridi üzerindeki bu kesif nüfus sahasının içeriye doğru fazla sokulamadığı, dar kıyı şeridinin hemen gerisindeki dağlık alanların kıyı kesimiyle tezat teşkil edecek derecede tenha, hatta boş olduğu görülür. Marmara bölgesi de nüfus yoğunluğu fazla olan bölgelerdendir. Bu bölgede İzmit körfezi kıyıları, ayrıca Adapazarı ovası, Bursa ovası gibi verimli toprakları ihtiva eden ovalar fazla kalabalıktır. Ege bölgesinde doğu-batı istikametindeki Bakırçay, Gediz, Küçük Menderes ve Büyük Menderes ovaları verimli topraklara sahip oldukları için fazla nüfus yoğunluğu gösterirler. Akdeniz bölgesinde ise Adana ve Hatay ovaları ile İskenderun körfezinin doğu kıyıları sık nüfuslu sahalardandır. Anadolu'da seyrek nüfuslu sahalar ise dağların yüksek kesimleri ile yağışları az olan yerlerdir. Meselâ yağışı en az yerlerden biri olan Tuz gölü çevresi Anadolu'nun en tenha köşelerinden biridir.

Endüstrinin yakın zamanlarda girdiği Anadolu daha çok bir tarım memleketi görünümündedir. İç bölgelerde başta buğday olmak üzere hububat tarımı yaygındır; çeşitlilik, daha çok kenar bölgelerde görülür. Endüstri bitkilerinden şeker pancarı üretimine, memleke-

te 1926'da şeker endüstrisinin girmesiyle başlanmış ve pancar ekim sahası zamanla genişlemiştir. Öteki endüstri bitkilerinin ekim alanları da yine Cumhuriyet döneminde artmıştır. Dokuma bitkilerinden pamuk Adana ovasında, Ege bölgesinin Gediz, Büyük Menderes ve Küçük Menderes ovalarında, ayrıca Doğu Anadolu'nun Malatya, Elazığ, Iğdır gibi çukur ovalarında elde edilir. Endüstri bitkileri arasında Türkiye'nin dış ticaretinde önemli yeri olan tütün, Ege bölgesinin çeşitli kesimleri başta olmak üzere Karadeniz bölgesinin bazı yörelerinde ve Marmara bölgesinde yetiştirilir. Yağ veren bitkilerden zeytinin en fazla olduğu yer Edremit körfezi kıyılarıdır; sofralık zeytin ise daha çok Marmara denizinin güney kıyılarında Gemlik, Mudanya ve Erdek çevrelerinde üretilir.

Meyve tarımının yaygın olduğu Anadolu'da her ürünün kendine mahsus bir bölgesi vardır. Fındık ağacının başlıca yetişme yeri Karadeniz bölgesidir. Anadolu'da üzüm bağları geniş alanlara yayılır. Türkiye'nin ihracatında önemli bir yeri olan çekirdeksiz kuru üzümün başlıca yetiştirilme alanı Ege bölgesidir. Bunun dışında sofralık üzüm Marmara bölgesinde, Güneydoğu Anadolu'da, Yeşilirmak havzasının iç kesiminde ve İç Anadolu'nun çeşitli yerlerinde geniş bir yayılım gösterir. Narenciye üretimi Anadolu'nun güney ve batı kıyılarında dar bir sahaya inhisar eder; Doğu Karadeniz'de Rize yöresinde de özellikle mandalina yetiştirilir. Muz üretimi ise yarımada'nın yalnız güney kıyılarında, narenciye kuşağından daha dar bir şeritte görülür. Çok çeşitli ve daha yaygın olan orta iklim meyveleri ise Doğu Anadolu'nun Erzurum, Kars yaylası ve İç Anadolu'nun Sivas çevresi gibi yüksek kesimleri dışında hemen hemen Anadolu'nun her tarafındaki ovalarda ve vadi diplerinde yetişir. Başlıca meyve üretim alanları Güney Marmara ovaları, Yeşilirmak havzasının Tokat-Amasya kesimi, Doğu Anadolu'da Malatya ovası ve İç Anadolu'da Erciyes dağı çevresindeki volkanik arazidir.

Anadolu'nun yer altı servetleri arasında, Sivas'ın doğusundaki Divriği'de çıkarılan demir, Elazığ'ın güneydoğusunda Maden ve Artvin yakınlarındaki Murgul'da bulunan bakır, Kütahya-Bursa arası, Fethiye - Marmaris arası ve Maden'in doğusunda Guleman'dan çıkarılan ve Türkiye'nin maden ihracatında

birinci sırayı alan krom, Seydişehir'de kurulan alüminyum tesislerinin ham maddesi olan ve yine bu civardan çıkartılan boksit ve Ereğli-Zonguldak havzasındaki maden kömürü yatakları ile Güneydoğu Anadolu'daki petrol yatakları zikredilebilir.

Endüstri faaliyetleri daha çok yarımadanın batısında kümelenmiş, İstanbul-İzmit arası ve Ege bölgesinde İzmir çevresi bu bakımdan büyük bir ağırlık kazanmıştır. Batı Karadeniz bölümünün Zonguldak yöresi ile Akdeniz bölgesinde Adana-Mersin arası ve Anadolu'nun iç kesimlerinde Kayseri, Eskişehir, Gaziantep çevreleri de çeşitli endüstri faaliyetlerinin yoğun olduğu diğer kesimlerdir.

Anadolu'da ulaşım, yarımadanın biçiminden ve onun üzerindeki yüzey şekillerinin uzanış yönünden etkilenerek doğu-batı doğrultulu bir yol sistemi olarak belirmiş, kuzey-güney doğrultulu yollar ancak teknik imkânların çoğaldığı daha sonraki dönemlerde gelişebilmiştir. Anadolu'da nehirlerin pek elverişli olmaması yüzünden gerçek bir nehir ulaşımından söz edilemez; deniz ulaşımında da bunu temin edecek iyi limanların sayısı azdır. Ege'de İzmir en önemli ihracat merkezidir. Kuzeyde Samsun ve Trabzon en faal limanlardan ikisidir; Akdeniz sahillerinde ise Antalya ve Alanya'nın tarihi önemleri yanında İskenderun ve Mersin bugünkü en faal limanlardır.

Anadolu'da hava ulaşımı ilk defa 1933 yılında Ankara-İstanbul arasında yapılan seferle başlamıştır. O yıl sadece 460 yolcunun seyahat ettiği bu hatta, günümüzde saat başı iki taraflı kalkan uçaklarla çok sayıda yolcu taşındığı gibi Ankara'dan Anadolu'nun Dalaman, Sinop, Kars, Van, Erzurum, Trabzon ve Diyarbakır gibi farklı yerlerine de havayolu bağlantıları kurulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Birinci Coğrafya Kongresi, Raporlar, Müzakereler, Kararlar, Ankara 1941, s. 76-79; Besim Darkot, *Türkiye İktisadi Coğrafyası*, İstanbul 1972, s. 222; a.mlf., "Türkiye'nin İdari Coğrafyası Üzerinde Düşünceler", *İÜ Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, VII/12, İstanbul 1961, s. 35-46; a.mlf., "Türkiye'de Coğrafi Bölgelerin Teşkilinde Kriterlerin Araştırılması", *Şehircilik Konferansları 1963-1964*, İstanbul 1966, s. 31-47; a.mlf., "Anadolu", *İA*, I, 428-430; *Türkiye İstatistik Yılığ*, Ankara 1987, s. 11; Talip Yücel, *Türkiye Coğrafyası*, Ankara 1988; *Genel Nüfus Sayımı* (21.10.1985), Ankara 1986, s. 3-9; H. Louis, "Anadolu", *EI*² (Fr.), I, 475-479.

METİN TUNCCEL

II. TARİH

1. Eskiçağ'da Anadolu. Anadolu'nun iskânı Paleolitik döneme kadar uzanmaktadır. Daha sonra milattan önce 5500 yıllarından itibaren, özellikle Konya'nın güneyinde Çatalhöyük ve Burdur yakınlarındaki Hacılar'da elde edilen buluntular yoluyla tanıdığımız bir Neolitik, bundan sonra da bir Kalkolitik kültür gelişmiştir. Bu dönemin ahalisi, daha geç devirlerde kullanıldığı görülen -s (Halikar-nassos), -nd- (Lindos), -nt(h) (Korinthos) son ekli yer adlarının da düşündürdüğü gibi, muhtemelen Ege-Anadolu menşeli idi ve bu "Anadolu kültürü"nde şehir biçimi iskân vardı. Kalkolitik dönemin ikinci yarısında (3000-2600) belirli bir gerileme söz konusu olmakla birlikte, Denizli'nin Çivril kazası yakınındaki Beycesultan höyüğünde yürütülen kazılardan metal kap yapımının başladığı anlaşılmaktadır. Bunu takip eden Erken Bronz devrinde (2600-2000), Troia (I-IV. katlar, tahkimatlar, depo buluntuları) ve Beycesultan (megaron üslubunda kült yapıları) kültürleriyle özellikle batı bölgesi ön plana çıkmaktadır. Fakat bu dönem, aynı zamanda Kilikya'da Mersin ve Orta Anadolu'da da Alaca-Alışar mezar buluntularıyla belgelenmiş durumdadır. Orta Bronz devrinde (2000-1600) Batı Anadolu kültürleri gelişimlerini sürdürmekle birlikte (Troia V ve VI'nın başları; Beycesultan'daki saray yapısı) yeni etnik gruplar da ortaya çıkmıştır. Orta Anadolu'da bazı Protohatti sülâleleri hüküm sürüyorlardı ve onların izniyle kurulmuş olan Mezopotamya menşeli Assur ticaret kolonileri (Kültepe), Anadolu'ya ilk çivi yazısını getirmişlerdi. Protohattiler, milattan önce 1900'den itibaren Anadolu'ya gelen Hint-Avrupalılar'la mücadele etmiş olmalıdırlar.

Milattan önce 1600'lerden 1200'lere kadar uzanan devir Hitit Devleti için bir gelişme dönemi olmuştur. Orta Anadolu'da Hititler önce 1650-1490 arasında, bir ara Babil'i dahi fetheden Eski Hitit Devleti ile varlıklarını sürdürmüşler ve kısa süren bir duraklama döneminden sonra Yeni Hitit Devleti veya Hitit İmparatorluğu devrinde (1440-1200) Anadolu'nun büyük bir kısmını ele geçirerek Eskidoğu'da "büyük devlet" statüsü kazanmışlardır. Hititler, Gediz ve Büyük Menderes ırmakları arasında kalan alanda Ege denizine ulaşmışlar, aynı zamanda Kuzey Suriye'ye kadar ilerleyip Mısır'la dünyanın ilk meydan savaşı olarak bilinen Kadeş Savaşı'nı yapmışlar-

dır. Başşehir Hattuşaş'ta (Boğazköy) bir çivi yazılı tablet arşivi kuran Hititler, kendi dillerinde ve zamanın diplomatik dili olan Akkadca ile yazılmış pek çok tablet muhafaza etmişlerdir. Hitit Devleti milattan önce 1200 yıllarında muhtemelen "Ege göçleri" ile gelen "Deniz kavimleri" tarafından yıkılmıştır. Milattan önce 1200 yıllarından sonra Trakya'dan göç ettikleri sanılan ve başşehirleri Ankara yakınında Gordion olan Frigler ön plana çıkmışlardır. Frig Devleti'nin, Kafkaslar üzerinden gelen göçebe Kimmerler tarafından milattan önce 676 yılında yıkılmasından sonra, Batı Anadolu'da başşehirli Sardes olan Lidya Devleti kurulmuş ve milattan önce 547-546 yıllarına kadar etkili bir siyasî güç teşkil etmiştir. Ege kıyıları ise milattan önce 1000 yıllarından itibaren Helenler tarafından iskân edilmeye başlamıştır (kuzeyden güneye doğru Aioller, İonlar ve Dorlar). Doğru Anadolu'da milattan önce 1300 yıllarından sonra Hurri menşeli bazı küçük devletler kurulmuş ve bunlardan da milattan önce 860 yıllarında, başşehirli Van gölü kıyısındaki Tuşpa olan Urartu Devleti teşekkül etmiştir. Urartu kralları milattan önce VIII. yüzyılda hâkimiyet sahalarını bugünkü Gürcistan'a ve Halep bölgesine kadar genişletmişlerdi. Ancak Urartular bir süre sonra Assurlular'la Kimmerler'in baskısı altında kalmışlar ve milattan önce 600'den sonra da İskitler'le Medler tarafından yıkılmışlardır. Âsi ırmağının kuzeyinde ve Güneydoğu Anadolu'da ise, Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra, adlarına Geç Hitit krallıkları denilen birçok feodal devlet ortaya çıkmıştır.

Milattan önce 546 yılından itibaren hemen hemen bütün Anadolu'nun Pers İmparatorluğu'nun egemenliği altına girdiği görülüyor. Milattan önce 334 yılında Persler'e karşı uzun bir sefer başlatan Büyük İskender'in bu devleti yıkarak kurduğu Anadolu, Hindistan'a kadar bütün İran, bütün Ön Asya ve Mısır'ı içine alan imparatorluk, onun milattan önce 323'te ölümü üzerine generalleri arasında anlaşmazlıklara sahne olmuştu. İskender İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmak isteyen Antigonos'un milattan önce 301 yılında Lysimakhos ve Seleukos'a karşı yaptığı Ipsos Muharebesi'ni kaybetmesi üzerine Trakya ve Anadolu'da Lysimakhos Devleti kurulmuş, Bitinya ise milattan önce 298'de bu devletten ayrılarak bağımsızlığını ilân etmiştir. Anadolu'nun diğer bölgelerin-